

اولین همایش بین المللی میراث مشترک ایران و عراق

تألیف و تدوین: دکتر علی محمد
پیرخانلو
ایران قم

9 789649 887609 >

مجموعه مقالات

اولین همایش بین‌المللی میراث مشترک ایران و عراق

(دفتر ششم)

سرشناسه: همایش بین‌المللی میراث مشترک ایران و عراق (نخستین: ۱۳۹۳: تهران و غیره)
عنوان و نام پدیدآور: مجموعه مقالات اولین همایش بین‌المللی میراث مشترک ایران و عراق / تهیه و تنظیم
دبیرخانه اولین همایش بین‌المللی میراث مشترک ایران و عراق. به کوشش سیدصادق حسینی اشکوری.
مشخصات نشر: قم: مجمع ذخائر اسلامی: مؤسسه آل‌البیت (علیهم‌السلام)، لایه‌اء التراث، ۲۰۱۵ م. = ۱۳۹۴.
مشخصات ظاهری: ج.: مصور.

دوره. 9. 964.988.760. ISBN

وضعیت فهرست نویسی: فیپا

یادداشت: بخشی از کتاب عربی است.

یادداشت: کتابنامه.

موضوع: ایران -- روابط فرهنگی -- عراق -- کنگره‌ها

موضوع: عراق -- روابط فرهنگی -- ایران -- کنگره‌ها

موضوع: فرهنگ

شناسه افزوده: حسینی اشکوری، سیدصادق، ۱۳۵۱ -.

شناسه افزوده: همایش بین‌المللی میراث مشترک ایران و عراق (نخستین: ۱۳۹۳: تهران، قم و غیره). دبیرخانه

شناسه افزوده: مؤسسه آل‌البیت (علیهم‌السلام)، لایه‌اء التراث (قم)

رده بندی کنگره: ۱۳۹DSR / ۴هـ ۱۳۹۳ ج

رده بندی دیویی: ۳۲۷/۵۵۰۵۶۷

شماره کتابشناسی ملی: ۳۷۴۷۵۵۰

مجموعه مقالات

اولین همایش بین‌المللی

میراث مشترک ایران و عراق

(دفتر ششم: فرهنگ؛ کتاب‌های درسی؛ روزنامه‌ها)

تهیه و تنظیم:

دبیرخانه اولین همایش بین‌المللی میراث مشترک ایران و عراق

به کوشش:

سیدصادق حسینی اشکوری

نشر مجمع ذخائر اسلامی

باهمکاری مؤسسه آل البيت (عليهم السلام) لإحياء التراث

۱۳۹۴ ش / ۱۴۳۶ ق / ۲۰۱۵ م

نشر مجمع ذخائر اسلامی
با همکاری مؤسسه آل البيت عليهم السلام لإحياء التراث
۱۳۹۴ ش / ۱۴۳۶ ق / ۲۰۱۵ م

کلیه حقوق این اثر تحت قانون کپی رایت بوده و ترجمه یا چاپ تمام یا بخشی از مطالب آن و نیز درج تمام یا بخشی از آنها در ضمن بانکهای اطلاعاتی و تهیه برنامه‌های رایانه‌ای یا استفاده مطالب و تصاویر در اینترنت و دیگر ابزار و ادوات، به هر نحوی، بدون اجازه قبلی ناشر بصورت کتبی، ممنوع می‌باشد.

© MAJMA AL-DAKAAIR AL-ISLAMYYAH 2015

All rights reserved No part of this book may be reproduced or translated in any form by print internet photo print microfilm CDs or any other means without written permission from the publisher

مجموعه مقالات

اولین همایش بین المللی میراث مشترک ایران و عراق
تهیه و تنظیم: دبیرخانه اولین همایش بین المللی میراث مشترک ایران و عراق
به کوشش: سیدصادق حسینی اشکوری

طرح جلد: هادی معزی / صفحه آرا: محمد صادقی
ناظر چاپ: محمد صادق زارع / چاپ: ظهور / صحافی: نفیس
نشر: مجمع ذخائر اسلامی
با همکاری مؤسسه آل البيت عليهم السلام لإحياء التراث
نوبت چاپ: اول - ۱۳۹۴ ش / ۱۴۳۶ ق / ۲۰۱۵ م
شابک دوره: ۹-۷۶۰-۹۸۸-۹۶۴-۹۷۸

ارتباط با ناشر

قم: خیابان طالقانی (آذر)، کوی ۲۳، پلاک ۱، مجمع ذخائر اسلامی
تلفن: ۰۹۱۲۲۵۲۴۳۳۵ +۹۸ ۲۵۳ ۷۷۱۱۹ دورنگار: ۰۹۸ ۲۵۳ ۷۷۰
نشانی پایگاه‌های اینترنتی:

www.zakhair.net www.mzi.ir
info@zakhair.net info@mzi.ir

فهرست مطالب صفحه

دفتر ششم: فرهنگ؛ کتاب‌های درسی؛ روزنامه‌ها

جایگاه کشور و ملت عراق در کتابهای درسی ایران بین سالهای ۹۳-۱۳۰۳	۱۵
چکیده	۱۵
مقدمه	۱۷
بیان مسئله	۱۹
ضرورت و اهمیت پژوهش	۲۱
اهداف پژوهش	۲۲
پرسش‌های پژوهش	۲۳
تعاریف عملیاتی	۲۳
کتاب‌های درسی	۲۴
چارچوب نظری	۲۴
تاریخچه کتاب‌های درسی در ایران	۲۵
کشور عراق	۲۸
پیشینه پژوهش	۳۰
روش، ابزار و جامعه پژوهش	۳۳

محدوده و محدودیت‌ها	۳۴
یافته‌های پژوهش	۳۶
بحث و نتیجه‌گیری	۵۷
تقدیر و تشکر	۵۹
منابع	۶۰

انعکاس اخبار عراق در روزنامه‌های ایران	۶۳
چکیده	۶۳
مقدمه	۶۵
طرح مسئله	۶۵
اهداف پژوهش	۶۸
سؤالات اصلی تحقیق	۶۸
متغیرها و تعاریف عملیاتی	۶۹
ابعاد مقوله و زیرمقوله‌های تحقیق	۶۹
مروری بر روابط ایران و عراق	۷۰
روش شناسی پژوهش	۷۱
سوال‌ها و یافته‌های پژوهش	۷۲
۱. مقایسه چهارروزنامه از نظر محتوای اخبار عراق	۷۲
۲. مقایسه چهار روزنامه از نظر منبع خبری مورد استفاده	۷۳
۳. مقایسه چهار روزنامه از نظر اخبار مناطق کشور	۷۵
۴. مقایسه چهار روزنامه از نظر نوع خبر	۷۶
۵. مقایسه چهار روزنامه از نظر سبک خبری	۷۷
جمع‌بندی و نتیجه‌گیری	۷۸
کتابنامه	۷۹

تحلیل محتوای کتاب کردی پایه اول دوره‌ی آموزش ابتدایی ایران ۸۱

چکیده ۸۱

مقدمه ۸۳

بیان مسئله تحقیق ۸۴

اهمیت و ضرورت تحقیق ۸۶

ارائه محتوا ۸۸

ملاکهای انتخاب محتوا ۸۸

ملاک‌ها و معیارهای مناسب محتوا ۸۹

نقش تصاویر در کتاب‌های درسی ۹۰

دلایل تصویر گذاری روی کتاب‌های کودکان ۹۱

نقش باورهای جنسیتی در محتوای کتاب‌های درسی ۹۲

موقعیت جغرافیایی کردستان عراق ۹۴

زبان کردی ۹۴

آموزش و پرورش کردستان عراق در یک نگاه ۹۵

الف - تحصیلات حوزه ای ۹۵

ب - تحصیلات رسمی و نوین ۹۵

ج - کتاب کردی پایه اول دبستان ۱۰۰

د - ساختار کلی کتاب کردی پایه اول دبستان ۱۰۰

اهداف تحقیق ۱۰۱

الف - هدف کلی ۱۰۱

ب - اهداف جزئی ۱۰۱

سوالات تحقیق ۱۰۱

تعاریف اصطلاحات، مفاهیم ۱۰۲

روش اجرای تحقیق ۱۰۲

۱۰۴.....	جامعه آماری
۱۰۵.....	نمونه آماری
۱۰۵.....	ابزار گرد آوری داده ها
۱۰۶.....	یافته ها
۱۰۷.....	تحلیل داده ها
۱۱۲.....	بحث و نتیجه گیری
۱۱۳.....	پیشنهادهای
۱۱۵.....	منابع و مآخذ
۱۱۵.....	فهرست منابع فارسی
۱۱۶.....	منابع کردی
۱۱۶.....	منابع عربی
۱۱۷.....	نقش ایرانیان در بارور کردن فرهنگ عراق
۱۱۷.....	چکیده
۱۱۹.....	مقدمه
۱۲۴.....	معرفی کتاب
۱۲۴.....	هدف پژوهش
۱۲۵.....	سؤالات پژوهش
۱۲۵.....	جامعه آماری پژوهش
۱۲۶.....	روش پژوهش
۱۲۶.....	یافته های پژوهش
۱۲۹.....	نتیجه گیری و بحث
۱۳۱.....	منابع و مآخذ

فرهنگ ایران زمین در کتاب «المحاسن و الأضداد» جاحظ..... ۱۳۳

چکیده..... ۱۳۳

۱. مقدمه..... ۱۳۵

۲. شرح حال و زندگی ادبی جاحظ..... ۱۳۷

۳. فرهنگ ایرانی در کتاب المحاسن و الأضداد..... ۱۳۸

۳-۱. پند و اندرزهای ایرانی..... ۱۳۸

۳-۲. شغل های ایرانی..... ۱۴۲

۳-۳. داستانهای ایرانی..... ۱۴۴

۳-۴. آیین نوروز و جشن مهرگان..... ۱۴۸

۳-۵. واژگان فارسی..... ۱۵۱

نتیجه گیری..... ۱۵۵

منابع و مآخذ..... ۱۵۶

تاریخچه تحلیلی روزنامه نگاری فارسی در سرزمین عراق..... ۱۵۷

چکیده..... ۱۵۷

۱. درآمد..... ۱۵۹

۱-۱. زمینه ها..... ۱۵۹

۲. تاریخچه..... ۱۶۲

۲-۱. درآمد..... ۱۶۲

۲-۲. پیش از جنگ جهانی..... ۱۶۳

۲-۳. جنگ جهانی و رونق روزنامه نگاری..... ۱۶۴

۲-۴. دوره احتلال و سلطنت هاشمی..... ۱۶۶

۲-۵. دوران جمهوری..... ۱۶۷

۳. محتوا..... ۱۶۷

- ۱-۳. در آمد ۱۶۷
- ۲-۳. محتوای خبری و سیاسی ۱۶۸
- ۳-۳. اسلالمخواهی ۱۷۱
- ۴-۳. در باره ایران ۱۷۲
- ۵-۳. تجدد و ترقی ۱۷۳
- ۶-۳. شیوه نگارش ۱۷۳
۴. روزنامه نگاران ۱۷۴
۵. ویژگی های فنی و اداری ۱۷۷
- ۱-۵. چاپ ۱۷۷
- ۲-۵. چرخش مالی ۱۷۸
- ۳-۵. پخش ۱۷۹
۶. دست آورد سخن ۱۸۰
- ۱-۶. نگاه کلی ۱۸۰
- ۲-۶. ارزش و اهمیت ۱۸۰
- ۳-۶. انگیزه های اُفت و خاموشی ۱۸۱
- پانوشته ها ۱۸۳

نقش ایرانیان در بارور کردن فرهنگ عراق: مطالعه موردی کتاب معجم رجال الفكر و الادب فی النجف خلال الف عام

طیبه حاج باقریان^۱

کد شماره: ۱۳۷

چکیده:

عراق، وارث تمدن باستانی بین‌النهرین است که مادر تمدن‌ها نام گرفته و ایران از مراکز دیرینه تمدن جهانی است که از دیرباز با تمدن بین‌النهرین تعامل و تبادل داشته است. ایران و عراق را از یک سو سوابق مشترک تاریخی و فرهنگی و از سوی دیگر اشتراکات مذهبی به هم پیوند داده است. هدف نوشتار حاضر بررسی تأثیرگذاری ایرانیان بر فرهنگ و تمدن عراق در هزار سال اخیر بر اساس کتاب «معجم رجال الفكر و الادب فی النجف خلال الف عام» تألیف محمد هادی امینی می‌باشد. در این اثر نویسنده به معرفی رجال و علمای شهر نجف در طول هزار سال اخیر پرداخته و ذیل هر مدخل نام و نام خانوادگی، نام پدر و اجداد، القاب، تعداد آثار، حوزه موضوعی تألیفات، سال تولد و وفات، مقام و مرتبه علمی آنان ذکر شده است. نتایج پژوهش نشان می‌دهد از بین ۲۰۹۶ رجال مورد بررسی، ۸۱۱ رجال در ادامه نام‌خانوادگی خود پسوند یکی از شهرهای ایران را داشته و در این پژوهش از رجال ایرانی و یا ایرانی عراقی شناخته شده‌اند. ۹۸ درصد رجال متعلق به قرن‌های ۱۱ تا ۱۴ قمری بوده و فقط ۲ درصد رجال به هشت قرن دیگر تعلق دارند. ۹۸ درصد رجال دارای آثار علمی در حوزه‌های موضوعی مختلف بوده و فقط ۲ درصد فاقد آثار علمی بوده‌اند. ۴۴۲ رجال

^۱. کارشناس ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی

در جایگاه فقیه، مجتهد و مرجع تقلید بوده و سایرین با القاب مختلفی چون ادیب، شاعر، مفسر، متکلم، مورخ، منجم و... معرفی شده‌اند. با توجه به یافته‌های پژوهش بیش از یک سوم از رجال معرفی شده ایرانی و یا ایرانی عراقی بوده و بیشترین تألیفات و تأثیرگذاری آنان در حوزه علوم اسلامی و ادبیات عرب بوده است.

کلید واژه‌ها: تمدن عربی - تمدن ایرانی، تأثیر - فرهنگ عراق - مجتهدان و علما (عراق) - معجم رجال الفكر و الادب فی النجف (کتاب) - محمد هادی امینی.

مقدمه

عراق یادگار بزرگترین حماسه‌های صدر اسلام با قهرمانی وصی رسول خدا ﷺ و مرکز اصلی اولین حکومت ناب شیعی و اسلامی بوده، که به دست مبارک حضرت علی (ع) تأسیس شده است. کشور عراق با محوریت نجف اشرف کانون اصلی مطالعات شیعی در طی قرون و اعصار متمادی بوده و موطن اصلی و مرکزی جهان تشیع به حساب می‌آمده است. نجف از مناطق مهم و اثربخش در عراق به‌شمار می‌رود که دیگر نواحی از آن تأثیر می‌پذیرند و این منطقه، جایگاه فرهنگی و مذهبی برجسته‌ای از گذشته تا کنون در عراق داشته است. به‌هم پیوستگی سرنوشت دو کشور ایران و عراق را، پیوند پاره‌ای از عوامل جغرافیایی، تاریخی، مذهبی و سیاسی توجیه‌پذیر می‌نماید. مهمترین مکان‌های مقدس شیعیان واقع در عراق، زائران بی‌شماری را از ایران جذب می‌کرد و همچنین بسیاری از علما و دین‌آموزان فارسی جهت کسب تحصیلات عالیه وارد عراق شدند که برخی در همانجا اقامت گزیدند و برخی نیز به ایران بازگشتند که هر کدام تأثیرات بسزایی بر فرهنگ و مذهب و علم کشور عراق داشته‌اند. این تأثیرگذاری از گذشته‌های بسیار دور تا دوران معاصر مشهود بوده است. تحقیقات متعددی در زمینه‌های مختلف انجام شده که اطلاعات برخی از آنها می‌تواند بیانگر این تأثیرگذار دو کشور ایران و عراق بر یکدیگر باشد. در این بخش تنها به چند نمونه از آنها اشاره می‌کنیم.

می‌دانیم که بسیاری از کتب علمی عربی را نویسندگان و دانشمندان ایرانی‌الاصل

تألیف کرده‌اند. نمونه این کتب، کتاب سیبویه است که نخستین کتاب علمی در دستور زبان عربی است. به طور کلی زبان و تمدن عربی از هر لحاظ تحت تأثیر ادبیات و تمدن ایران قرار گرفته چنانکه زبان عربی نیز به نوبه خود در زبان و ادبیات ایران تأثیر به‌سزائی داشته و این تأثیر متقابل، جنبه يك داد و ستد معنوی دو جانبه را دارد و این تأثیر امروزی و تازه نیست بلکه ادبیات فارسی و عرب به واسطه پیوندهای استوار و تأثیر متقابلی که در گذشته بین آنها وجود داشته در سطح علمی و تحقیقاتی هر يك مکمل یکدیگر شده‌اند. به همین جهت است که محققان و دانشمندان هر دو زبان، آموختن هر يك از دو زبان را برای کسانی که بخواهند در ادبیات و زبان یکدیگر تحقیق و مطالعه کنند، ضروری می‌دانند. از آنجا که مهمترین این عناصر و یا به عبارت بهتر بزرگترین سرچشمه ادبیات عرب در این دوره، ایران بوده‌است، بحث و تحقیق در این سرچشمه و آموختن زبان و ادبیات فارسی، برای درك بهتر زبان ادبیات عرب لازم و برای تحقیق در فرهنگ و ادب این زبان ضروری است. این مطلب را تحقیقات و پژوهش‌های لغوی، تاریخی و ادبی بر ما تحمیل می‌کند و یقین است که هر قدر دامنه تحقیقات تاریخی و علمی در این دو زبان و به خصوص در زبان عربی گسترش یابد و پیوستگی تاریخی آن با زبان و ادب فارسی آشکارتر گردد، این مطلب مسلم‌تر خواهد گردید. از مواردی که آشنایی با زبان و ادبیات فارسی برای محققان عرب ضرورت می‌یابد در موضوع تاریخ و به خصوص تاریخ فرهنگ و تمدن این منطقه عربی و اسلامی است. در دوره عباسیان تمدن و فرهنگ عربی و اسلامی به طوری با تمدن و فرهنگ ایران در آمیخته شد که تفکیک آنها غیرممکن است، و در دوران اسلامی هم پیوسته فرهنگ ایران یکی از منابع فیاض فرهنگ و تمدن عربی به‌شمار می‌رفته است. بنابراین طبیعی است که هرگاه محقق و مورخ عربی بخواهد درباره تاریخ و تاریخ فرهنگ عربی تحقیق کند اگر از تاریخ و فرهنگ ایران در بهترین مظاهر آن که زبان و ادبیات فارسی باشد بی‌اطلاع بماند یکی از منابع اصلی و اساسی کار خود را از دست داده است.^۱

زبان و ادبیات عرب مختص عرب به تنهایی نیست. بلکه سهم عرب از آن به نسبت

۱. بر مبنای گفتگوی دکتر محمدی با تلویزیون کشور لبنان می‌باشد. سال ۱۳۴۸

دیگر کشورها ناچیز است، می توان گفت نشأت این زبان در عربستان است و پرورش و تکامل آن، از آن ملت های دیگر. همه ملت هایی که مسلمانی را پذیرفتند در رشد این زبان و آماده کردن آن برای تعبیر عالی ترین مفاهیم دینی - فلسفی - علمی - عرفانی کوشیده اند. نباید فراموش کنیم که سهم دانشمندان ایرانی در پروردن این زبان و ادبیات بیش از دیگر ملت ها است. اگر کوشش های ابن مقفع و بنو بخت و ابن چهاربخت و ده ها مترجم دیگر نبود، اگر شاعرانی چون ابوالعباس، مهیار دیلمی و ... لطائف و دقائق فکر ایرانی را در قالب الفاظ عربی نمی ریختند، اگر سیبویه، سیرافی و ... صدها تن نحوی و لغوی نبود، که قواعد زبان و ادبیات عربی را منظم و مدوّن سازند محال بود ربان و ادبیات عربی بدین پایه از ترقی برسد که قابلیت ادای هر مفهومی را داشته باشد. همانطور که ذکر شد یکی از دلایل برقراری روابط بین دو کشور ایران و عراق اشتراکات دینی و مذهبی آنهاست. به طور کلی مرجعیت شیعه نوعی رابطه بین المللی و نه بین الدولی، دارد. یعنی حضور تشیع و رهبری آن در میان اقوام عرب و فارس نوعی وجهه بین ملتی دارد^۱.

سرپرستی و ریاست بسیاری از فعالیت های سیاسی عراق، پس از درگذشت میرزا محمدتقی شیرازی برعهده شیخ الشریعه اصفهانی بود. در تمامی دوران رهبری دینی جنبش عراق در انقلاب عشرين و رهبری شیعه قبایل عرب تابع شیخ الشریعه اصفهانی بود و کسی درباره ملیت وی که « اصفهانی » است یا « عرب » اظهار نظری نمی کرد. همین وضعیت برای مراجعی مانند سید محمدکاظم یزدی و سپس نائینی هم وجود داشت. به طور مثال قیام ۱۹۲۰ گرچه نهضتی عربی بود، اما رهبران آن از مجتهدان اصلاً ایرانی بودند^۲.

یک پژوهش آماری پیرامون سلسله مراجع بزرگ تقلید در خلال ده سده به ما آگاهی می دهد که مجموعاً ۵۸ مجتهد بزرگ تقلید به رسمیت شناخته شدند که ۳۴ تن ایرانی و ۲۴ تن دیگر از عرب بوده اند؛ از مراجع عرب ۱۶ تن اهل عراق، ۷ تن اهل

۱. سید جعفر شهیدی: زبان و ادبیات عربی و اهمیت آن برای زبان فارسی: ص. ۲۰۴-۱۲۰۵

۲. رسول جعفریان: تشیع در عراق و مناسبات آن ایران: ص. ۱۸۲-۱۸۳

سوریه و یک تن از عمان بوده‌اند. از نظر تحصیلات عالی، ۴۰ تن از مراجع در عراق و ۱۴ تن در ایران آموزش دیده‌اند و از محل آموزش عالی ۴ تن دیگر اطلاعی بدست نیامده است. پس از آنکه بعنوان مرجع بزرگ تقلید شناخته شدند ۱۸ تن از آنان در ایران، ۶ تن در سوریه و بقیه در عراق زیستند.^۱

بسیاری از ایرانیان که در عراق و شهر نجف سکنی گزیدند از مدرسان به نام بودند و وظیفه خطیر تدریس را برعهده داشتند. در گزارشی که کوهستانی‌نژاد حدود سال ۱۳۰۰ از مدارس دینی کربلا داده است، از چهار مدرسه و مدرسان آن یاد می‌کند تقریباً همگی ایرانی بوده‌اند.

مدرسه حسن خان که آقایان شیخ سعید فارسی، سید سعید تنکابنی، شیخ محمدتقی اصفهانی و میرزا یحیی زرنندی به طلاب درس می‌دهند. مدرسه هندی که مدرسین آن آقایان شیخ محمدعلی قمی، حاجی آقامیر است. مدرسه صدر شیرازی که مدرسین آن آقا شیخ موسی کرمانشاهی و ... و مدرسه شیخ مهدی که مدرسین آن آقاشیخ محمدحسن مازندرانی و ... است.^۲

انقلاب اسلامی ایران با شعار و هدف حاکمیت اسلام و نفی استبداد داخلی و استعمار خارجی به پیروزی رسید. طبیعی است این انقلاب در اولویت کانون توجه «در پیدایش مبارزه و انگیزه از سایر انقلابات جداست» این انقلاب در کشورهای همسایه مورد توجه قرار گرفت. کشور عراق با داشتن دو پتانسیل نرم افزاری و سخت افزاری، بالاترین میزان تأثیرپذیری در بین کشورهای همسایه و جهان اسلام را داشت. واکنش جامعه عراق به انقلاب مثبت بوده، اما دولت عراق با احساس خطر جدی این ارتباط را قطع کرده و به روش‌های گوناگون در صدد مقابله با آن برآمد، این پاسخ‌ها تغییرات اساسی در سطح داخلی و منطقه‌ای برای دو کشور به همراه داشت.^۳

۱. عبدالهادی حائری: تشیع و مشروطیت در ایران و نقش ایرانیان مقیم عراق

۲. مسعود کوهستانی‌نژاد: چالشها و تعاملات ایران و عراق در نیمه نخست قرن بیستم: ص. ۸۱.

۳. انقلاب اسلامی ایران و بازتاب آن بر جامعه عراق. سید عدنان محقق:

نقش علمای ایرانی به عنوان یکی از تأثیرگذارترین و پر نفوذترین اقشار در نجف اشرف برای هیچ ناظر منصف تاریخی قابل انکار نیست. لذا به منظور ردیابی تاریخی این مسئله در اندیشه و عمل علمای ایرانی در نجف، متأخرترین و معاصرترین عالمان معرفی شده در کتاب «معجم رجال الفكر و الادب فی النجف خلال الف عام» را به طور اختصار معرفی می‌کنیم.

نخستین عالم برجسته‌ای که در این اثر به عنوان عالمان نجف معرفی شده شیخ طوسی است. وی که برجسته‌ترین روحانی عراقی است در سال ۳۸۵ قمری در توس متولد شد و تحصیلات اولیه را در زمینه علوم اسلامی در ایران گذرانده است. سال ۴۰۸ قمری، در سن ۲۳ سالگی، خراسان را به قصد عراق ترک کرد و به بغداد رفت تا از محضر بزرگ‌ترین دانشمند شیعه آن عصر یعنی شیخ مفید درس آموزی کند. شیخ طوسی در دوران جوانی به درجه اجتهاد رسید و کتاب «تهذیب الاحکام» را در این دوره تألیف کرد. در سال ۴۳۶ قمری مرجع شیعه شناخته شد. در سال ۴۴۸ قمری وی به نجف رفت و حوزه علمیه نجف را تأسیس کرد. گفته شده که در آنجا ۳۰۰ مجتهد تربیت کرد و چندین کتاب نوشت. نفوذ علمی ایشان به گونه‌ای بود که تا ۸۰ سال فتوایی مخالف فتواهای وی صادر نشد. تعداد شاگردان وی از فقها و مجتهدان و علمای شیعه، بیش از ۳۰۰ نفر بود و در همان وقت چند صد نفر از علمای اهل سنت نیز نزد او تحصیل می‌کردند. شیخ طوسی در سال ۴۶۰ قمری درگذشت و در نجف در خانه خویش به خاک سپرده شد. بنا به وصیت وی، آن جا تبدیل به مسجد شد. این مسجد هم اکنون در قسمت شمال بقعه علوی، به نام مسجد طوسی معروف است. تعداد آثار شیخ طوسی به ۵۱ جلد می‌رسد.^۱

معاصرترین عالم معرفی شده در این مجموعه شیخ آقابزرگ تهرانی است. در سال ۱۲۵۵ شمسی در تهران متولد شد. پدر وی علی (۱۳۲۴ قمری) از تجار معتمدین و فاضل تهران و مادرش از زنان علویه و صالحه آن روزگار بودند. اصل خاندان آقابزرگ

۱. روضات الجنات، میر محمدباقر خواساری: فقه‌ای نامدار شیعه، عبدالرحیم عقیقی بخشایشی.

تهرانی از اهالی گیلان بوده‌اند. وی معروف به «صاحب الذریعه» که نام اصلی او محمد محسن بود و بعدها منزوی لقب گرفت، از دانشمندان کتاب‌شناس قرن چهاردهم هجری قمری است و با تألیف دائرةالمعارف بزرگ «الذریعه» و کتاب «طبقات اعلام الشیعه» گام بزرگی در شناسایی آثار و نسخ خطی اسلامی در حوزه‌های مختلف علوم برداشت. وی در اسفند ۱۳۴۸ شمسی در نجف درگذشت. از آثار آقابزرگ ۲۳ مورد در دست است. مهم‌ترین آن‌ها دو دائرةالمعارف بزرگ الذریعه الی تصانیف الشیعه در ۲۹ جلد، و نیز طبقات اعلام الشیعه در ۱۷ جلد می‌باشد.^۱

معرفی کتاب

کتاب «معجم رجال الفكر و الادب فی النجف خلال الف عام» تألیف محمد هادی الامینی، به مناسبت هزارمین سالگرد میلاد محمد بن الحسن طوسی، مؤسس و بنیانگذار حوزه علمیه نجف برای اولین بار در سال ۱۹۶۴م. در یک جلد توسط مطبعه الاداب نجف منتشر شده و مؤلف در آن به معرفی ۲۰۹۶ رجال^۲ (مدخل) اهل نجف پرداخته است. این اثر برای دومین بار در سال ۱۹۹۲م. در سه جلد منتشر شد که در آن حدوداً ۵۰۰۰ مدخل معرفی شده است. در سال ۲۰۰۳ م. نقدی با عنوان «ملاحظات علی کتاب معجم رجال الفكر و الادب فی النجف خلال الف عام» توسط شیخ احمد الحائری بر آن نوشته شده، که مؤلف نقص و کاستی‌ها را مورد بررسی قرار داده و تفاوت‌هایی در تاریخ تولد و وفات، محل تولد و وفات، تعداد آثار و ... برخی مدخل‌ها اشاره کرده که پس از بررسی و مطالعه آن پی بردیم در نتیجه نهایی جامعه آماری این نوشتار تغییرات و یا تفاوت چندانی مشاهده نمی‌شود.

هدف پژوهش

بررسی جایگاه و تأثیرگذاری ایرانیان در فرهنگ و تمدن کشور عراق در طی هزار

۱. زندگی و آثار شیخ آقابزرگ تهرانی، سید محمدحسین جلالی.

۲. در ادامه نوشتار از رجال ما عنوان مدخل و یا جامعه آماری پژوهش نیز یاد شده است.

سال اخیر با توجه به رجال معرفی شده در کتاب "معجم رجال الفكر و الادب فی النجف" می باشد.

سؤالات پژوهش

پرسش اصلی این پژوهش آن است که نقش رجال ایرانی و یا عراقی ایرانی در بارور کردن فرهنگ عراق چگونه است و بر این اساس به بررسی سؤالات پژوهش بدین شرح پرداخته ایم:

۱. توزیع فراوانی رجال معرفی شده در کتاب مذکور طی قرن های ۳ تا ۱۴ به چه صورتی است؟
۲. توزیع فراوانی رجال مورد بررسی بر اساس تعداد آثار علمی به چه صورتی است؟
۳. توزیع فراوانی رجال مورد بررسی بر اساس شهرت فقیه و مجتهد و مرجع تقلید به چه صورت است؟
۴. توزیع فراوانی رجال مورد بررسی بر اساس دیگر شهرت ها (بجز فقیه و مجتهد و مرجع تقلید) به چه صورت است؟

جامعه آماری پژوهش

جامعه پژوهش از بین ۲۰۹۶ مدخل معرفی شده در کتاب مذکور انتخاب شده است. ۸۱۱ مدخل نام خانوادگی و یا پسوند نام خانوادگی آنها یکی از شهرهای ایران بوده و بعبارتی ایرانی و یا عراقی ایرانی شناخته شده اند و مورد بررسی قرار گرفتند. از آنجا که مؤلف اشاره به جمع آوری مشخصات علمای ۱۰ قرن اخیر کرده است؛ جهت مشخص کردن سؤال اول پژوهش هر ۲۰۹۶ مدخل مورد بررسی قرار گرفتند که نتیجه حاصل قابل تعمیم به جامعه آماری مشخص شده هم می باشد.

روش پژوهش

پژوهش به روش کتابخانه‌ای^۱ انجام شده و همه مدخل‌های کتاب مذکور مطالعه شد. مدخل‌هایی که نام خانوادگی و یا پسوند نام خانوادگی آنها یکی از شهرهای ایران بود جداسازی و اطلاعات مورد نظر هر مدخل از جامعه آماری، در چک‌لیست تهیه شده وارد شد. مؤلفه‌های چک‌لیست اصلی پژوهش بدین شرح می‌باشد: شماره مدخل، پسوند ایرانی نام خانوادگی، سال تولد، سال وفات، تعداد آثار، شهرت هر مدخل، موضوع کلی تألیفات هر مدخل که در قالب جدول هفت ستونی طراحی شد. جهت تعیین دوره زندگی رجال، سال تولد و وفات ۲۰۹۶ مدخل مورد بررسی قرار گرفت و در چک‌لیست فرعی سه ستونی (شامل شماره مدخل، سال تولد و سال وفات) وارد شد. سپس سال تولد و وفات رجال ایرانی یا عراقی با توجه به شماره مدخل آنها از چک‌لیست فرعی جداسازی و به چک‌لیست اصلی منتقل شد. که نتیجه به دست آمده از کل مدخل‌ها قابل تعمیم به جامعه آماری مشخص شده بود.

یافته‌های پژوهش

جدول ۱. توزیع فراوانی مدخل‌ها بر حسب قرن حیات

قرن	فراوانی	درصد
چهارم	۳	۰.۳۷
ششم	۴	۰.۵۰
هفتم	۱	۰.۱۲
هشتم	۲	۰.۲۴
نهم	۲	۰.۲۴
دهم	۵	۰.۶۱

۱. روش کتابخانه‌ای: مطالعاتی است که موضوعات مورد مطالعه تاریخی و در اختیار و دسترس محقق قرار می‌گیرد و غالباً مربوط به گذشته‌ای دور یا نزدیک است، به همین دلیل غالباً اصطلاح مطالعات کتابخانه‌ای را مترادف با مطالعات تاریخی بکار می‌برند. در این روش منابع اصلی مورد استفاده، کتب و مدارک منشور و منظومی است که از آن دوره‌های مختلف بجای مانده است.

۳۱	۳.۸	یازدهم
۳۶	۴.۴	دوازدهم
۲۶۵	۳۲.۶	سیزدهم
۴۶۲	۵۷	چهاردهم
۸۱۱	۱۰۰	جمع کل

داده‌های جدول ۱، وضعیت قرن حیات جامعه آماری پژوهش را نشان می‌دهد. پیرامون سؤال اول پژوهش، یافته‌ها حاکی از آن است که ۴۶۲ نفر از عالمان جامعه آماری در قرن چهاردهم قمری می‌زیسته‌اند، که با ۵۷ درصد بالاترین آمار جدول را به خود اختصاص داده است. و ۲۶۵ نفر در قرن سیزدهم، که رتبه دوم جدول را به خود اختصاص داده است. قرن دوازدهم با ۳۶ درصد و قرن یازدهم با ۳۱ درصد در رتبه‌های بعدی قرار دارند. قرن چهارم تا دهم پایین‌ترین رتبه‌های جدول را به خود اختصاص داده است.^۱

جدول ۲. توزیع فراوانی مدخل‌ها بر حسب تعداد آثار علمی

قرن	فراوانی	درصد
یک اثر	۲۱۳	۲۶.۹
دو اثر	۱۴۶	۱۸.۵
سه اثر	۱۲۸	۱۶.۲
چهار اثر	۸۹	۱۱.۲
پنج اثر	۹۰	۱۱.۴
شش اثر	۳۸	۴.۸
هفت اثر	۲۴	۳
هشت اثر	۱۱	۱.۴
نه اثر	۷	۰.۸۸
ده اثر	۶	۰.۸۷

۱. همانطور که در روش پژوهش ذکر شده، جهت تعیین قرن حیات، کل مدخل‌های کتاب بررسی شد و دوره زندگانی جامعه پژوهش از بین آنها استخراج شد. به عبارتی نتایج به دست آمده در این جدول قابل تعمیم به کل مدخل‌های معرفی شده در کتاب مذکور است.

۱.۴	۱۱	بیش از ده اثر
۲.۱	۱۷	دارای آثار متعدد
۱.۴	۱۱	اثری ثبت نشده
۱۰۰	۷۹۱	جمع کل

داده‌های جدول ۲، وضعیت آثار علمی جامعه آماری پژوهش را نشان می‌دهد. پیرامون سؤال دوم پژوهش، یافته‌ها حاکی از آن است که دویست و سیزده نفر از عالمان جامعه آماری دارای یک اثر هستند؛ که با ۲۶.۹ درصد بالاترین آمار جدول را به خود اختصاص داده است. صد و چهل و شش نفر دارای دو اثر، با ۱۸.۵ درصد و صد و بیست و هشت نفر دارای سه اثر، با ۱۶.۲ درصد رتبه‌های دوم و سوم جدول را به خود اختصاص داده است. به ترتیب هفت نفر دارای نه اثر با ۰.۸۸ درصد و شش نفر دارای ده اثر با ۰.۸۷ درصد پایین‌ترین رتبه‌های جدول را به خود اختصاص داده است. در این بین، برای یازده نفر که ۱.۴ درصد از آمار جدول را به خود اختصاص داده است، آثاری ثبت نشده است.

جدول ۳. توزیع فراوانی مدخل‌ها بر حسب شهرت

درجه علمی	فراوانی	درصد
فقیه	۲۷۱	۶۱.۳
مجتهد	۱۲۶	۲۸.۵
مرجع تقلید	۴۵	۱۰.۲
جمع کل	۴۴۲	۱۰۰

داده‌های جدول ۳، وضعیت شهرت علمی جامعه آماری پژوهش را در سه سطح فقیه، مجتهد و مرجع تقلید نشان می‌دهد. پیرامون سؤال سوم پژوهش، یافته‌ها حاکی از آن است که چهارصد و چهل و دو نفر از رجال جامعه آماری فقیه، مجتهد و مرجع تقلید هستند؛ که دویست و هفتاد و یک نفر از آنان فقیه هستند و با ۶۱.۳ درصد بالاترین آمار جدول را به خود اختصاص داده است. صد و بیست و شش نفر در مقام مجتهد هستند که ۲۸.۵ درصد و چهل و پنج نفر از آنان در مقام مرجع تقلید هستند و ۱۰.۲ درصد از آمار جدول را به خود اختصاص داده‌اند.

جدول ۴. توزیع فراوانی مدخل‌ها بر حسب شهرت

شهرت	فراوانی	درصد
عالم و فاضل	۱۸۴	۳۶.۱
شاعر	۱۴۰	۲۷.۵
ادیب	۸۹	۱۷.۵
مفسر	۲۴	۴.۷
مورخ	۱۷	۳.۳
متکلم	۱۵	۳
فیلسوف	۱۳	۲.۵
محدث	۱۲	۲.۳
طیب	۱۰	۱.۹
منجم	۶	۱.۲
جمع کل	۵۱۰	۱۰۰

داده‌های جدول ۴، وضعیت شهرت علمی جامعه آماری پژوهش بجز سه مورد از پیش گفته را نشان می‌دهد. پیرامون سؤال چهارم پژوهش، یافته‌ها حاکی از آن است که صد و هشتاد و چهار نفر از رجال با شهرت عالم و فاضل معرفی شده‌اند. که با ۳۶.۱ درصد بیشترین آمار جدول را به خود اختصاص داده‌اند. تعداد صد و چهل نفر با ۲۷.۵ درصد شاعر و هشتاد و نه نفر با ۱۷.۵ درصد ادیب به ترتیب رتبه‌های دوم و سوم جدول را به خود اختصاص داده‌اند. تعداد شش نفر منجم معرفی شده‌اند که با ۱.۲ درصد کمترین آمار جدول را به خود اختصاص داده‌اند.

نتیجه‌گیری و بحث

با توجه به یافته‌های پژوهش بیش از یک سوم رجال معرفی شده در کتاب «معجم رجال الفكر و الادب فی النجف خلال الف‌عام» تألیف محمد هادی امینی ایرانی یا ایرانی الاصل هستند. لذا چند نکته را می‌توان متذکر شده که شهر نجف به دلیل دو ویژگی مهم ایرانیان زیادی را به سمت خود جذب می‌کرد. اول مرقد حضرت علی (ع)

در آنجا است و دوم آنکه نجف مرکز علمی شیعه و مرکز استقرار مجتهدان بوده است و حوزه علمیه نجف در جامعه دینی ما از جایگاه والا و مهمی برخوردار بوده و در ساحت علم و تقوی خدمات ارزنده‌ای ارائه نموده است. در واقع وجود این نهاد آموزشی علوم دینی در شهر نجف، آن شهر را به پایگاه علمی بزرگ برای جهان تشیع تبدیل کرده و یکی از عوامل مهم هجرت بسیاری از طلاب به شهر نجف می‌باشد. بخش عمده‌ای از ایرانیان برای تحصیل به این مرکز علمی هزار ساله می‌رفتند. بسیاری فقیه و مجتهد شده و به شهرهای خود باز می‌گشتند. شمار اندکی به مرجعیت یا جایگاهی نزدیک به آن می‌رسیدند. تعدادی هم از مدرسان عالی رتبه شده و در مدارس مهم تدریس دروس سطح را بر عهده داشتند. سایر افراد از نظر علمی در علوم مختلف صاحب نظر بوده از بین آنها فقط برای ۲ درصد اثر تألیفی ثبت نشده است و هر یک در جایگاه خود و مرتبط با علوم مشخص تأثیرات بسزایی داشته‌اند. اکثر تألیفات جامعه آماری پژوهش در حوزه علوم اسلامی و بعد از آن دیگر تألیفات جامعه آماری پژوهش در حوزه ادبیات عرب بوده و تقریباً یک چهارم آنها در حوزه ادبیات و به ویژه شعر و شاعری دارای اثر هستند و اکثراً مشغول به تدریس و آموزش بوده‌اند. این امر نشانگر نزدیکی زبان و ادبیات عربی و فارسی بوده و تأثیرگذاری متقابل دو زبان بر یکدیگر را نشان می‌دهد.

منابع و مآخذ

۱. جعفریان، رسول، «تشیع در عراق و مناسبات در ایران». مطالعات تاریخی (زمستان ۱۳۸۵) ش. ۱۵، ص. ۱۸۰-۲۱۹.
۲. جلالی، محمدحسین، «زندگی و آثار شیخ آقابزرگ تهرانی». ترجمه محمدعلی ابهری، تهران، کتابخانه موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی، ۱۳۸۲.
۳. حائری، عبدالهادی، «تشیع و مشروطیت در ایران و نقش ایرانیان مقیم عراق». تهران، امیرکبیر، ۱۳۶۴؛
۴. خوانساری، میر محمدباقر، «روضات الجنات». ترجمه شیخ محمدباقر ساعدی، تهران: نشر اسلامی. بی تا.
۵. شهیدی، جعفر، «زبان و ادبیات عربی و اهمیت آن برای زبان فارسی». دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تهران، سال هجدهم (آذر ۱۳۵۰) ش. ۲ (پیاپی ۷۶).
۶. عقیقی بخشایشی، عبدالرحیم، «فقه‌های نامدار شیعه». قم: دفتر نشر نوید اسلام، ۱۳۷۶.
۷. کوهستانی‌نژاد، مسعود، «چالش‌ها و تعاملات ایران و عراق در نیمه نخست قرن بیستم (براساس اسناد وزارت خارجه)». تهران، وزارت امور خارجه، ۱۳۸۴.
۸. محقق، سید عدنان. (۱۳۸۷). «انقلاب اسلامی ایران و بازتاب آن بر جامعه عراق». پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران.
۹. محمدی، —. «تأثیر زبان و ادبیات فارسی در زبان عرب». دوره ۸، ش. ۸۶-۸۷ (آذر و دی ۱۳۴۸)، ص. ۱۸-۲۰.
۱۰. مومنی هزاوه، امیر، «روابط ایران و عرب: تأثیر ایرانیان در آداب و رفتار اعراب پس از اسلام». تخصصی زبان و ادبیات فارسی، سال اول، ش. ۱.